

تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کم‌شنوای فراگیر

عباس مهوش ورنوسفادرائی*، نرگس ادیب سرشکی^۱، گیتا موللی^۲

چکیده

مقدمه: مطالعات گسترده‌ای در مورد اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر رفتار دانش‌آموزان انجام شده است، اما در مورد اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر رفتار دانش‌آموزان دارای معلولیت پژوهش‌های کمی وجود دارد. با توجه به این که نیاز این گروه از دانش‌آموزان به آموزش مهارت‌ها بیشتر از سایرین است، لزوم برنامه‌ریزی و اجرا در این خصوص اهمیت ویژه‌ای دارد. هدف از این پژوهش، تعیین اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر افزایش میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پسر کم‌شنوای مقطع راهنمایی مدارس فراگیر بود.

مواد و روش‌ها: طرح پژوهش از نوع مطالعات شبه آزمایشی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون همراه با دو گروه آزمایش و شاهد بود. از میان ۳۸ دانش‌آموز پسر دارای مشکل شنوایی که در رده‌های اول تا سوم راهنمایی در مدارس فراگیر (تلفیقی) شهر اراک در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ مشغول به تحصیل بودند، به صورت تصادفی ۳۰ نفر از آن‌ها انتخاب و به دو گروه ۱۵ نفری آزمایشی و شاهد تقسیم شدند. گروه آزمایشی هفته‌ای دو بار و طی ۱۶ جلسه دو ساعته، مهارت‌های زندگی را آموزش دیدند. مهارت‌های اجتماعی هر دو گروه قبل و بعد از آموزش با استفاده از مقیاس درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی (Social skills rating scale) ارزیابی شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از پیش‌آزمون و پس‌آزمون، آمار توصیفی و آزمون‌های آماری Independent t و ANCOVA استفاده شد.

یافته‌ها: گروه آزمایش نسبت به گروه شاهد عملکرد بهتری در پس‌آزمون مهارت‌های اجتماعی داشت ($P < 0/001$).

نتیجه‌گیری: آموزش مهارت‌های زندگی، مهارت‌های اجتماعی، همکاری، مهارت ابراز وجود و خویش‌داری (مهار خود) را به گونه‌ای معنی‌دار افزایش می‌دهد.

کلید واژه‌ها: مهارت‌های زندگی، مهارت‌های اجتماعی، دانش‌آموزان کم‌شنوای مدارس فراگیر

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۹۰/۱۲/۱۲

تاریخ پذیرش: ۹۱/۴/۱۷

مقدمه

از ۲ برابر مجموع دیگر اختلالات قابل ارزیابی کودکان است. ستوده و همکاران با مطالعه ۱۹۹۹ دانش‌آموز مقطع ابتدایی، میزان شیوع اختلال شنوایی را ۴/۰۹ درصد به دست آوردند (۲). این اختلال ممکن است مربوط به گوش خارجی مانند وجود جسم خارجی در مجرای گوش و یا به علت تورم و عفونت در گوش میانی باشد (۳). اصطلاح کم‌شنوایی،

حس شنوایی یکی از مهم‌ترین حواس انسان است که بدون آن بسیاری از توانایی‌های انسان جهت سازگاری با محیط، تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد و باعث عقب ماندگی و ناتوانی در رشد ذهنی و عقلی می‌گردد (۱). کم‌شنوایی شایع‌ترین نقص مادرزادی است و میزان شیوع کم‌شنوایی در زمان تولد بیش

* دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، سازمان آموزش و پرورش استان مرکزی و دانشکده علوم رفتاری، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، تهران، ایران
Email: abasmahvash@yahoo.com

۱- مربی، عضو هیأت علمی، گروه روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشکده علوم رفتاری، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، تهران، ایران
۲- مربی، عضو هیأت علمی، گروه روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، مرکز تحقیقات توان‌بخشی اعصاب اطفال، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، تهران، ایران

تقاضای کمک کردن، تعریف و تمجید از دیگران و قدردانی کردن، مثال‌هایی از این نوع رفتار است. یادگیری رفتارهای فوق و ایجاد رابطه اثربخش با دیگران یکی از مهم‌ترین دستاوردهای دوران کودکی است (۹). متأسفانه همه کودکان موفق به فراگیری این مهارت‌ها نمی‌شوند. کودکانی که مهارت اجتماعی کافی کسب کرده‌اند، در ایجاد رابطه با همسالان (۱۰) و یادگیری در محیط آموزشی (۱۱) موفق‌تر از کودکانی هستند که فاقد این مهارت می‌باشند.

مهارت اجتماعی به کودک کمک می‌کند تا با دیگران رابطه اثربخش داشته باشد. کودکان عادی در ارتباط با اطرافیان (والدین، خواهران، برادران و همسالان) این مهارت را بدون تلاش فرا می‌گیرند (۱۲)، اما اغلب کودکان کم‌شنوا (به علت عدم ارتباط با اطرافیان) با عکس‌العمل‌های منفی از سوی بزرگسالان و کودکان دیگر رو به رو می‌شوند. در سال‌های اخیر توجه زیادی به مبحث مهارت اجتماعی شده است؛ چرا که بررسی‌های متعدد نشان می‌دهد که کمبود مهارت‌های اجتماعی تأثیری مخرب بر کارکرد تحصیلی دانش‌آموزان دارد (۱۳) و در روابط بین فردی و حوزه‌های رفتاری - عاطفی ایجاد مشکل می‌کند (۱۴)، مشکلات یادگیری را تشدید می‌کند، مانع پیشرفت کودک می‌شود و سرانجام منجر به عواقب نامطلوب در دوران تحصیل می‌گردد. از طرفی دیگر بر اساس پژوهش‌های به عمل آمده، یکی از راه‌های افزایش مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان کم‌شنوا، بهره‌گیری از آموزش فراگیر (حضور آن‌ها در مدارس عادی به صورت تلفیقی) می‌باشد. مراکز آموزش استثنایی ما نمی‌توانند پاسخ‌گوی تمام نیازهای تحصیلی و اجتماعی افراد کم‌شنوا باشند، در حالی که در نظام آموزش تلفیقی این مشکلات کمتر به چشم می‌خورد و به عبارتی فرد کم‌شنوا خود را عضوی از جامعه تلقی کرده، ضمن تقویت عزت نفس، باورهای فردی و درک تعاملات اجتماعی حتی در پی رقابت نیز بر می‌آید (۱۵).

Webb و Walker دریافته‌اند که تأثیر آموزش تلفیقی بر پیشرفت تحصیلی و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان استثنایی از متوسط تا زیاد است (۱۶). نتایج پژوهش Kluwin

نمایانگر آن عده از ناتوانی‌های شنوایی است که ممکن است درجات شدت و ضعف آن بین خفیف تا عمیق متغیر باشد. کم‌شنوا به کسی اطلاق می‌شود که به طور کلی با بهره‌گیری از وسایل کمک شنوایی بتواند از باقیمانده شنوایی خود در پردازش و فرایندسازی اطلاعاتی که از طریق شنیدن به دست می‌آید، استفاده کند (۴). تردیدی نیست که کم‌شنوایی باعث محدودیت در توانایی‌های هوشی فرد و بالطبع محدودیت در تعاملات اجتماعی و بالاخره رشد مهارت‌های اجتماعی فرد می‌شود. یکی از مشخصات بارز افراد کم‌شنوا، نوعی ناتوانی در برقراری روابط مؤثر و رضایت‌بخش با سایر افراد جامعه است. در واقع این افراد در کسب مهارت‌های اجتماعی دچار مشکل می‌گردند. کودک کم‌شنوا به دلیل نقص شناختی دچار بی‌کفایتی اجتماعی است. محدودیت‌های شناختی، موجب هدایت این افراد به سوی عدم آگاهی از چگونگی رفتار کردن در موقعیت‌های گوناگون اجتماعی می‌شود (۵). افراد کم‌شنوا همانند دیگر گروه‌های دارای معلولیت از نظر مهارت‌های اساسی اجتماعی در سطح پایینی قرار دارند و به همین دلیل به تدریج احساس ارزشمندی آن‌ها به حداقل می‌رسد و در نتیجه از مواجه شدن با دیگران خودداری می‌کنند و به مرور تعاملات اجتماعی آن‌ها کاهش می‌یابد (۶). Celeste معتقد است، حتی در محیط‌هایی که افراد حمایت‌کننده زیادی وجود دارند، کودکان باید خزانه‌ای از مهارت‌های اجتماعی را برای ورود به عرصه‌های اجتماع داشته باشند تا بتوانند تعاملاتی پایدار ایجاد کنند و از لحاظ اجتماعی مستقل شوند (۷). مهارت‌های اجتماعی از نیازهای اساسی همه افراد به خصوص افراد کم‌شنوا می‌باشد. افراد کم‌شنوا به علت محدودیت‌هایی که دارند در کسب برخی از مهارت‌های اجتماعی دچار مشکل هستند. ضرورت برقراری ارتباط مفید و سالم با دیگران، حفظ از سوء استفاده، تصمیم‌گیری و شرکت در تعاملات اجتماعی نیاز اساسی آن‌ها است (۸).

مهارت اجتماعی، مجموعه رفتارهای آموخته شده‌ای است که فرد را قادر می‌سازد با دیگران رابطه اثربخش داشته باشد و از واکنش‌های نامعقول اجتماعی خودداری کند. همکاری، مشارکت با دیگران، کمک کردن، آغازگر رابطه بودن،

مطالعات متعدد در داخل و خارج کشور نیز بیان کنندۀ اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر مهارت‌های اجتماعی و ویژگی‌های روان‌شناختی است و افزایش اعتماد به نفس دختران نابینا را به دنبال داشته است (۲۳)، بر روابط بین فردی، عزت نفس و ابراز وجود دختران نابینا مؤثر بوده است (۲۴). علاوه بر این در پژوهش‌های دیگری، اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی مورد تأیید قرار گرفته است. از جمله باعث کاهش فشار روانی مادران کودکان کم‌توان ذهنی می‌شود، ارتقای سطح سازگاری فردی و اجتماعی دانش‌آموزان دختر را به دنبال دارد (۲۵). همچنین در پیش‌گیری از سوء مصرف مواد در دانشجویان تأثیر دارد، در بهداشت روانی دانشجویان (۲۶) و سازگاری اجتماعی نوجوانان مؤثر است (۲۷).

آموزش مهارت‌های زندگی برای به حداکثر رساندن توانایی‌های معلولان مورد نیاز است. همچنین پژوهش‌های انجام گرفته نیز نشان داده‌اند که آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش مفهوم خود، خودشناسی و همدلی افراد نابینا شده، به استقلال آنان کمک کرده است (۲۸) و در افراد دارای شکاف در کام موجب افزایش تعامل مثبت و مهارت‌های اجتماعی شده است (۲۹). همچنین کاهش رفتارهای ناسازگارانه و توانایی حل مسأله در نوجوانان را به دنبال داشته است (۳۰) و به سازگاری روانی- اجتماعی نابینایان کمک کرده است (۳۱).

آموزش مهارت‌های زندگی از فونونی ترکیب شده است که به افراد برای کسب روابط بین فردی معنی‌دار، ارتباط صحیح و روشن، ارزیابی درست از خود و پاداش دادن به رفتارهای انطباقی خود کمک می‌کند. در برنامه آموزش مهارت‌های زندگی که یونیسف طراحی کرده است، مهارت‌هایی مانند شناخت ویژگی‌ها و توانایی‌های خود، توجه به ارزش‌های شخصی، خانوادگی و اجتماعی و به کار گرفتن روش‌های صحیح برقراری ارتباط، تصمیم‌گیری صحیح، پرهیز از خشونت و حفظ سلامت آموزش داده می‌شود. فعالیت‌های تجربی این طرح شامل اجرای فونونی مانند نمایش ویدیویی، ایفای نقش، مشکل‌گشایی گروهی، کار در گروه‌های کوچک، برنامه‌های هنری، سخنرانی مهمان، سناریوهای حل مشکل،

و Moores (۱۷) حکایت از آن دارد که عملکرد دانش‌آموزان کم‌شنوای تلفیقی نسبت به دانش‌آموزانی که در مدارس ویژه درس می‌خوانند، بهتر است. کودکانی که به صورت کامل تلفیق می‌شوند، می‌توانند از استانداردهای آموزشی که در مدارس جریان دارد بهره‌مند گردند (۱۸).

با وجود این که یکی از اهداف اصلی یکپارچه‌سازی و آموزش فراگیر، رسیدن به سازگاری اجتماعی و رشد اجتماعی است، هنوز مشاهده می‌شود که کودکان کم‌شنوا در روابط اجتماعی با همسالان با مشکل مواجه می‌شوند و دارای رفتارهای سازش‌نا یافته قابل توجهی می‌باشند. بنابراین به نظر می‌رسد این محدودیت‌ها می‌تواند مرتبط با ضعف آن‌ها در کسب مهارت‌های اجتماعی باشد (۱۹).

به نظر می‌رسد با آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان کم‌شنوا بتوان مهارت‌های اجتماعی ایشان را افزایش داد؛ چرا که آموزش مهارت‌های زندگی، آموزش مبتنی بر مهارت‌ها و توانایی‌های گسترده‌ای است که نسل جوان را برای برخورد مؤثر با نیازها و چالش‌های زندگی روزمره، به ویژه در زمینه بهداشت جسمانی، عاطفی و اجتماعی توانمند می‌سازد (۲۰).

آموزش مجموعه مهارت‌های زندگی دارای هدف‌های پیش‌گیرانه، مهار و مدیریت مشکلات است و مانند یک رویکرد آموزشی هم برای مداخله‌های گروهی و هم فردی، مناسب است (۲۱). آموزش مهارت‌های زندگی بر ابراز وجود، عزت نفس و مسؤلیت‌پذیری افراد تأثیر مثبت دارد و این سبب جلب حمایت اجتماعی و توجه دیگران که از عوامل کاهنده فشار روانی هستند، می‌شود (۲۲). آموزش مهارت‌های زندگی، به افراد کم‌شنوا می‌آموزد که در زمینه‌هایی مانند برقراری ارتباط صمیمانه، موفقیت در مسایل شغلی و تحصیلی، کاهش رفتارهای خودتخریب‌گری و مسؤلیت‌پذیری پیشرفت کنند و در جامعه بهتر از عهده مسایل شخصی خود برآیند. به نظر می‌رسد بین آموزش مهارت‌های زندگی و افزایش مهارت‌های اجتماعی رابطه وجود دارد و برخورداری از مهارت‌های زندگی نقش به‌سزایی در افزایش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان کم‌شنوا داشته باشد.

($n = 15$) و شاهد ($n = 15$) تقسیم شدند. در ادامه جلسه‌ای با حضور والدین دانش‌آموزان کم‌شنوا به منظور هماهنگی و دعوت به همکاری ترتیب داده شد. بعد از جلب رضایت والدین و دانش‌آموزان به همکاری، با هماهنگی مدیران مدارس، پرسش‌نامه مهارت‌های اجتماعی توسط معلمان دانش‌آموزان منتخب تکمیل گردید. به گروه آزمایشی، طی چهارده جلسه به مدت دو ماه و هفته‌ای دو جلسه، برنامه آموزش مهارت‌های زندگی Hanter و Karoll آموزش داده شد (۳۲). روش آموزش به صورت ایفای نقش، سخنرانی و مشارکت دانش‌آموزان به صورت فعال در جلسات بود. هر جلسه آموزش دو ساعت به طول انجامید. جلسات آموزش مهارت‌های زندگی در شانزده جلسه تنظیم گردید که جلسه اول آن معارفه، مقدمه و اجرای پیش‌آزمون و چهارده جلسه بعد محتوی برنامه آموزشی مهارت‌های زندگی Hanter بر گروه آزمایشی، آموزش داده شد. بعد از اتمام آموزش با انجام پس‌آزمون، دوباره میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان، با استفاده از مقیاس درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی Gresham و Elliott اندازه‌گیری شد. پس از پایان جلسات آموزشی و اجرای پس‌آزمون، به منظور رعایت اصول اخلاقی یک جلسه آموزشی با موضوع آموزش مهارت‌های زندگی برای دانش‌آموزان گروه شاهد برگزار شد و مهم‌ترین مهارت‌های زندگی به طور مختصر به آن‌ها آموزش داده شد. برنامه آموزش مهارت‌های زندگی که توسط Hanter و همکاران در ۹ فصل تهیه شده است (۳۲)، شامل موارد زیر می‌باشد:

- ۱- من که هستم و چه می‌توانم بکنم؟، ۲- اهداف من چیست؟، ۳- ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی من چیست؟، ۴- چگونه با دیگران ارتباط برقرار کنم؟، ۵- روابط من با سایرین چگونه است؟، ۶- جامعه برای من چه مفهومی دارد؟، ۷- چگونه می‌توانم تصمیم‌های خوبی بگیرم؟، ۸- آیا می‌توانم از خشونت پرهیز کنم؟ و ۹- چگونه می‌توانم در مقابل مواد مخدر، دخانیات، مشروبات الکلی و بیماری‌های روانی مثل افسردگی، اضطراب و ... از خود مراقبت کنم؟
- در این تحقیق برای سنجش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان از مقیاس درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی

پرسش و آزمون، تکلیف خانه و غیره است. با استنباط از مطالب فوق، می‌توان گفت که آموزش مهارت‌های زندگی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی تأثیر دارد. هدف پژوهش حاضر نیز، بررسی اثربخش آموزش مهارت‌های زندگی بر افزایش میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پسر کم‌شنوای ۱۲ تا ۱۶ ساله مدارس فراگیر بود.

با وجود شیوع مشکلات شنوایی در کشور، مطالعه مهارت‌های زندگی و اثرات آن بر رفتار کودکان کم‌شنوا مورد غفلت پژوهش‌گران قرار گرفته است. با توجه به مطالب بالا و این نکته که در ایران در مورد آموزش مهارت‌های زندگی تا جایی که محقق اطلاع دارد، هیچ پژوهشی بر روی کودکان کم‌شنوا انجام نشده است، لذا محقق در این پژوهش تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پسر کم‌شنوای ۱۲ تا ۱۶ ساله در مدارس فراگیر را بررسی نموده است.

پژوهش حاضر از نوع آزمایشی بود و از طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه شاهد استفاده شد.

مواد و روش‌ها

در این پژوهش، جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان پسر کم‌شنوای مقطع راهنمایی بود که در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ در مدارس فراگیر (تلفیقی) مشغول به تحصیل بودند. جهت انجام پژوهش، ابتدا به اداره آموزش و پرورش استثنایی استان مرکزی مراجعه شد و پس از دریافت اسامی تمامی دانش‌آموزان کم‌شنوای فراگیر شهر اراک و مشخص نمودن مدارس، برای ورود به مدارس و استفاده از امکانات و نمونه‌ها مجوز دریافت گردید. سپس از میان تمامی دانش‌آموزان پسر دارای مشکل شنوایی رده اول تا سوم راهنمایی که در مدارس فراگیر (تلفیقی) شهر اراک مشغول به تحصیل بودند، تعداد ۳۰ نفر از آن‌ها که شرایط ورود به مطالعه (شامل وجود کم‌شنوایی طبق پرونده تحصیلی، تحصیل در مدارس عادی و فقدان نقایص شدید حسی دیگر مانند بینایی، حرکتی، اختلالات زبان، اوتیسم) را داشتند انتخاب و به صورت تصادفی ساده به دو گروه آزمایشی

دانش‌آموز کم‌شنوا انجام شده است. تحلیل عاملی به روش تجزیه و تحلیل به مؤلفه‌های اصلی و بر اساس ۳ عامل از طریق چرخش واریماکس انجام شده است و ضریب $0/863$ به دست آمد که معنی‌دار و رضایت‌بخش است (۳۵).

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی شامل فراوانی، حداقل و حداکثر، میانگین، انحراف معیار و درصد، و برای استنباط داده از آزمون‌های Independent t و ANCOVA استفاده شده است.

یافته‌ها

همگنی واریانس گروه‌های مورد مطالعه از نظر سن و هوش با استفاده از آزمون Independent t مورد مقایسه قرار گرفت. داده‌های مربوط به این آزمون در جدول ۱ درج شده است.

با توجه به جدول ۱ با استفاده از آزمون آماری Independent t مشخص شد که تفاوت معنی‌دار آماری بین میانگین سنی ($P = 0/93$) و هوش بهر ($P = 0/38$) گروه شاهد و آزمایش وجود ندارد.

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، در موقعیت پیش‌آزمون، میانگین نمرات آزمودنی‌های گروه‌های آزمایش و شاهد در کلیه متغیرها نزدیک به هم است، اما میانگین نمرات آزمودنی‌های گروه آزمایش نسبت به گروه شاهد در کلیه متغیرها در موقعیت پس‌آزمون افزایش یافته است.

برای بررسی این فرضیه که آموزش مهارت‌های زندگی موجب بهبود مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان کم‌شنوا می‌شود، از روش ANCOVA چند متغیره استفاده شد.

مندرجات جدول ۳ نشان می‌دهد که تفاوت دو گروه مورد مطالعه در مهارت اجتماعی از نظر آماری معنی‌دار است ($F = 240$ ، در سطح $P < 0/001$). مبتنی بر این نتایج فرضیه پژوهشی مورد تأیید قرار می‌گیرد. علاوه بر این، مقدار ضرایب اتا ($0/91$) نشان می‌دهد که ۹۱ درصد از تغییرات متغیر مهارت اجتماعی به وسیله آموزش مهارت‌های زندگی تبیین می‌شود.

به منظور تحلیل سؤال اول پژوهش که "آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش ابراز وجود در دانش‌آموزان

استفاده شد. این مقیاس در سال ۱۹۹۰ ساخته شد و دارای سه فرم والدین، معلمان و دانش‌آموزان است و برای سه دوره تحصیلی پیش‌دبستانی- دبستان، راهنمایی و دبیرستان طراحی و بر پایه رشد کودک تنظیم شده است. فرم ویژه کودکان راهنمایی مقیاس درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی (Social skills rating scale یا SSRS) برای کاربرد در ایران ترجمه شده و انطباق یافته است. در پژوهش حاضر فرم معلم مقیاس درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی دوره راهنمایی مورد استفاده قرار می‌گیرد. فرم معلمان، دارای ۳۰ گویه سه نمره‌ای با پاسخ‌های هرگز، بعضی اوقات و بیشتر اوقات می‌باشد. این مقیاس شامل سه خرده مقیاس همکاری (Cooperation)، ابراز وجود (Assertion)، و خویشتن‌داری (Self-control) است که در ذیل توضیح داده می‌شوند (۳۳).

۱- همکاری: این خرده آزمون (۱۲ گویه) شامل رفتارهایی نظیر مشارکت با دیگران، پیروی از مقررات و راهنمایی‌ها است.
 ۲- ابراز وجود: این خرده آزمون (۱۰ گویه) مشتمل بر رفتارهای آغازگر نظیر کسب اطلاع از دیگران، معرفی خود به دیگران و پاسخ مناسب به رفتار دیگران است.
 ۳- خویشتن‌داری: این خرده آزمون شامل مجموعه گویه‌هایی (۸ گویه) است که میزان کنترل و سازش‌پذیری فرد را در موقعیت‌های تعارضی و غیر تعارضی اندازه می‌گیرد. در این مقیاس به گزینه هرگز نمره صفر، به گزینه بعضی اوقات نمره ۱ و به گزینه بیشتر اوقات نمره ۲ تعلق می‌گیرد. از جمع همه نمره‌های این خرده آزمون‌ها، نمره مهارت‌های اجتماعی به دست می‌آید. مقیاس درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی فرم معلمان، رفتار اجتماعی را در محیط مدرسه مورد سنجش قرار می‌دهد. شهیم پایایی آن را طی چند بررسی بر روی یک گروه از کودکان عقب‌مانده ذهنی $0/77$ و $0/99$ گزارش کرده است و در یک گروه از کودکان عادی این ضرایب از $0/49$ تا $0/96$ برای فرم‌های معلمان و والدین متغیر بوده است (۳۳). ضرایب Cronbach's alpha برای مهارت‌های اجتماعی و مشکلات رفتاری $0/94$ و $0/88$ بود (۳۴). همچنین روایی پرسش‌نامه در ایران توسط خانواده فیروزجاه و پزند از طریق تحلیل عاملی با نمونه ۱۶۰

جدول ۱. مقایسه همگنی گروه‌های آزمایش و شاهد از نظر متغیرهای سن و هوش

متغیرها	گروه	میانگین \pm انحراف معیار	درجه آزادی	t	سطح معنی‌داری	d
سن	شاهد	$14/91 \pm 1/84$	۲۸	۰/۲۹۸	۰/۹۳	۰/۱۱
	آزمایش	$14/49 \pm 1/89$				
هوش	شاهد	$94/01 \pm 7/12$	۲۸	۰/۴۲۲	۰/۳۸	۱/۰۹
	آزمایش	$94/84 \pm 6/67$				

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی در گروه‌های آزمایش و شاهد در موقعیت پیش‌آزمون و پس‌آزمون

متغیر	گروه	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
		میانگین \pm انحراف معیار	میانگین \pm انحراف معیار	میانگین \pm انحراف معیار	میانگین \pm انحراف معیار
همکاری	آزمایش	$9/20 \pm 2/66$	$15/6 \pm 3/18$	شاهد	$8/81 \pm 2/9$
	شاهد	$8/81 \pm 2/9$	$9/85 \pm 3/01$		
ابراز وجود	آزمایش	$9/13 \pm 2/56$	$13/40 \pm 3/27$	شاهد	$8/90 \pm 2/71$
	شاهد	$9/32 \pm 3/0$	$8/90 \pm 2/71$		
خویشتن‌داری	آزمایش	$8 \pm 2/55$	$10/73 \pm 2/26$	شاهد	$8/36 \pm 2/89$
	شاهد	$7/47 \pm 2/61$	$8/36 \pm 2/89$		
مهارت اجتماعی کلی	آزمایش	$26/33 \pm 7/87$	$39/73 \pm 8/03$	شاهد	$27/11 \pm 6/93$
	شاهد	$25/60 \pm 7/39$	$27/11 \pm 6/93$		

جدول ۳. نتایج ANCOVA چند متغیره تفاوت گروه‌های آزمایش و شاهد در مهارت‌های اجتماعی و مؤلفه‌های آن

منبع تغییر	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	f	سطح معنی‌داری	ضریب اتا	توان آزمون
ابراز وجود	$307/21$	۱	$307/21$	$30/72$	$0/001$	$0/93$	$1/00$
	$8/38$	۲۴	$10/0$				
همکاری	$368/54$	۱	$368/54$	$64/12$	$0/001$	$0/91$	$1/00$
	$90/35$	۲۴	$9/07$				
خویشتن‌داری	$259/43$	۱	$259/43$	$32/47$	$0/001$	$0/84$	$1/00$
	$71/14$	۲۴	$8/09$				
مهارت اجتماعی	$1498/1$	۱	$1498/1$	240	$0/001$	$0/92$	$1/00$
	$174/83$	۲۴	$6/240$				

آموزش مهارت‌های زندگی تأثیر مثبت در افزایش ابراز وجود دانش‌آموزان کم‌شنوا داشته است. علاوه بر این، مقدار ضریب اتا ($0/93$) نشان می‌دهد که این مقدار از تغییرات متغیر ابراز وجود به وسیله آموزش مهارت‌های زندگی تبیین می‌شود. به منظور تحلیل سؤال دوم پژوهش که "آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش همکاری در دانش‌آموزان کم‌شنوا

کم‌شنوا می‌شود؟"، مندرجات جدول ۳ نشان می‌دهد که تفاوت دو گروه مورد مطالعه در مؤلفه ابراز وجود از نظر آماری معنی‌دار است ($F = 30/72$ ، در سطح $P < 0/001$). بدین معنی که آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش ابراز وجود دانش‌آموزان کم‌شنوا شده است. مبتنی بر این نتایج می‌توان در خصوص این فرضیه پژوهش عنوان کرد که

می‌شود"، مندرجات جدول ۳ نشان می‌دهد که تفاوت دو گروه مورد مطالعه در مؤلفه همکاری از نظر آماری معنی‌دار است ($F = 30/72$ ، در سطح $P < 0/001$). بدین معنی که آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش همکاری دانش‌آموزان کم‌شنوا شده است. مبتنی بر این نتایج می‌توان در خصوص این فرضیه پژوهش عنوان کرد که آموزش مهارت‌های زندگی تأثیر مثبت در افزایش همکاری دانش‌آموزان کم‌شنوا داشته است. علاوه بر این، مقدار ضریب اتا ($0/91$) نشان می‌دهد که این مقدار از تغییرات متغیر همکاری به وسیله آموزش مهارت‌های زندگی تبیین می‌شود. به منظور تحلیل سؤال سوم پژوهش که "آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش خویشتن‌داری در دانش‌آموزان کم‌شنوا می‌شود؟"، مندرجات جدول ۳ نشان می‌دهد که تفاوت دو گروه مورد مطالعه در مؤلفه خویشتن‌داری از نظر آماری معنی‌دار است ($F = 30/72$ ، در سطح $P < 0/001$). بدین معنی که آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش خویشتن‌داری دانش‌آموزان کم‌شنوا شده است. مبتنی بر این نتایج می‌توان در خصوص این فرضیه پژوهش عنوان کرد که آموزش مهارت‌های زندگی تأثیر مثبت در افزایش خویشتن‌داری دانش‌آموزان کم‌شنوا داشته است. علاوه بر این، مقدار ضریب اتا ($0/93$) نشان می‌دهد که این مقدار از تغییرات متغیر خویشتن‌داری به وسیله آموزش مهارت‌های زندگی تبیین می‌شود.

بحث

هدف پژوهش حاضر، بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر افزایش میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پسر کم‌شنوای ۱۲ تا ۱۶ ساله مدارس فراگیر بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی افراد کم‌شنوا در مدارس فراگیر (تلفیقی) تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد. اگر چه پژوهش‌های انجام گرفته درباره اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر متغیرهای روان‌شناختی در افراد و گروه‌های خاص، از حیث روش با این پژوهش تفاوت دارند، ولی از آن جا که در اکثر این پژوهش‌ها، اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی مورد

تأیید قرار گرفته‌اند، می‌توان نتایج این پژوهش را با آن‌ها همخوان دانست؛ به طوری که نتیجه پژوهش با نتیجه تحقیقات آقاجانی (۲۱)، Hyatt و Filler (۲۲)، Morris (۳۵)، Hatfield (۳۶)، Botvin و Griffin (۳۷) و سپاه منصور (۳۸) همخوانی دارد. Morris در پژوهشی نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی، احساس یادگیرنده را در مورد خود و دیگران تحت تأثیر قرار می‌دهد و این مطلب اثر معنی‌داری بر توانایی‌های رهبری و مدیریت، همکاری و ابراز وجود دانش‌آموزان دارد (۳۵). در تحقیقی دیگر Hatfield نشان داد که آموزش‌هایی از این قبیل می‌تواند تأثیرات مثبتی در ارتباطات خانواده به جا گذارد و موجب رشد احساساتی از قبیل انسان دوستی و همکاری در افراد شرکت‌کننده بشود (۳۶). Hyatt و Filler در پژوهشی عنوان کردند که آموزش مهارت‌های زندگی بر ابراز وجود، عزت نفس و مسؤلیت‌پذیری افراد تأثیر مثبت دارد (۲۲). سپاه منصور تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر انگیزه پیشرفت، ابراز وجود و سازگاری اجتماعی را در پژوهشی مورد بررسی قرار داد. نتایج پژوهش او نشان داد که آموزش مهارت‌های زندگی در ارتقای میزان انگیزه پیشرفت، ابراز وجود و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان مؤثر است (۳۸).

Botvin و Griffin در پژوهشی به بررسی تأثیر برنامه آموزش مهارت‌های زندگی بر کاهش میزان پرخاشگری در ۴۱ مدرسه‌ای که به طور تصادفی به دو گروه آزمایش و شاهد تقسیم شده بود، پرداختند. در پایان آن‌ها دریافتند که گروه آزمایش با کاهش معنی‌داری در پرخاشگری کلامی و جسمی، نزاع و بزهکاری روبرو شد (۳۷). آقاجانی در تحقیقی به بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر سلامت روان دانش‌آموزان دبیرستانی پرداخت و دریافت که آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش سلامت روان و شیوه مقابله مسالمت‌آمیز گروه آزمایشی در مقایسه با گروه شاهد می‌گردد؛ به طوری که آموزش مهارت‌های زندگی بر نوع شیوه مقابله‌ای تأثیر دارد و باعث بالاتر شدن نمرات در کنترل خشم و خویشتن‌داری می‌گردد (۲۱).

همچنین در پژوهش‌های دیگری تأثیر آموزش

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که آموزش تخصصی مهارت‌های زندگی می‌تواند باعث بهبود مهارت‌های اجتماعی شود. هر قدر افراد بیشتر در معرض برنامه‌های آموزش زندگی قرار گیرند و هر چقدر این برنامه‌ها منسجم‌تر باشند، اثربخشی بیش‌تری در بهبود وضعیت روانی آن‌ها خواهد داشت (۴۶). در دانش‌آموزان کم‌شنوا تداوم آموزش مهارت‌های زندگی و داشتن تعامل مثبت با همسالان، بزرگسالان و اجتماع لازم و ضروری است. مهارت‌های زندگی مورد نظر می‌تواند شامل برقراری تماس اجتماعی، رعایت نوبت، استفاده از آداب اجتماعی، پیوستن و مشارکت در فعالیت‌های گروهی، آموختن انواع بازی‌ها و قواعد آن، فعالیت‌های معمول در مدارس و همچنین آموزش انتخاب و تصمیم‌گیری باشد که در نتیجه می‌تواند مهارت اجتماعی را افزایش دهد و کفایت‌های اجتماعی بعدی را پایه‌ریزی کند. اکتساب مهارت‌های زندگی، زمینه‌های رشدی و تربیتی مثبت را فراهم می‌سازد و توانمندی حاصل از این اکتساب، موجب کسب تجارب مثبت مانند موفقیت در ابراز وجود، خودکنترلی، روابط با همسالان و موقعیت‌های جدید می‌گردد (۴۷).

همان گونه که در پژوهش‌های مختلف آموزش مهارت‌های زندگی (آموزش مؤلفه‌های مربوط به مهارت‌های زندگی) بر عملکرد افراد و بالاخص افراد دارای ناتوانی‌های خاص جسمی، ذهنی، حسی و یا رفتاری و عاطفی مؤثر بوده است، می‌توان گفت که آموزش مهارت‌های زندگی نیز بر افزایش مهارت‌های اجتماعی افراد کم‌شنوا مؤثر بوده است و این شیوه مداخله‌ای موجب افزایش توانایی این افراد در مهارت‌های همکاری، ابراز وجود و خویش‌داری شده است. شاید بتوان گفت همان‌طور که آموزش موجب تغییر نگرش و باورها می‌شود و تغییر در نگرش نیز تغییر رفتار را به دنبال دارد، این برنامه نیز با در نظر گرفتن محتوا و شیوه مداخله و نیز روش آموزش که به صورت‌های مختلف انجام گرفت، توانسته است به تغییر در نگرش و باورها و نیز تغییر در رفتار افراد کم‌شنوا کمک کند.

اگر چه پژوهش حاضر محدودیت‌هایی از جمله محدودیت ابزار اندازه‌گیری پرسش‌نامه سنجش مهارت‌های اجتماعی

مهارت‌های زندگی مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش‌ها نیز نشان داده‌اند که آموزش مهارت‌های زندگی به افراد نابینا، موجب افزایش "مفهوم خود" در این کودکان می‌شود و سطح خودشناسی و همدلی ایشان را افزایش می‌دهد. همچنین این آموزش‌ها به استقلال آن‌ها کمک می‌کند و آن‌ها تکالیف خود را بهتر می‌شناسند (۳۹). در افراد دارای شکاف در کام نیز این آموزش‌ها موجب افزایش تعامل مثبت و مهارت‌های اجتماعی شده است (۴۰). Hoge نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسید که آموزش مهارت حل مسأله به سازگاری روانی- اجتماعی نابینایان کمک می‌کند و موجب کاهش افسردگی و فشار روانی آن‌ها می‌شود و رضایت از زندگی را به دنبال دارد (۴۱). همچنین احمدیان در پژوهش خود نتیجه گرفت که آموزش مهارت‌های زندگی موجب افزایش مهارت‌های خودشناسی، روابط بین فردی و مدیریت خشم در کودکان کم‌توان ذهنی خفیف می‌شود (۴۲).

Pamela در بررسی نقش برنامه درسی و آموزش مهارت‌های زندگی بر جرأت‌ورزی دانش‌آموزان برای انتقال به جامعه، مهارت‌های تفکر انتقادی، ارتباط، توانمندسازی، استقلال، احترام، یکپارچگی اجتماعی و مفهوم خود را مورد توجه قرار داد و نتیجه گرفت که معلولان به همان مهارت‌هایی احتیاج دارند که سایرین برای موفقیت در زندگی به آن‌ها احتیاج دارند (۴۳). Bouck آموزش مهارت‌های زندگی را برای موفقیت افراد دارای ناتوانی در دوران پس از مدرسه مهم می‌داند. وی، در پژوهشی نشان داد دانش‌آموزان دارای ناتوانی ذهنی که در مدرسه مهارت‌های زندگی را کسب کرده بودند، پس از مدرسه در اشتغال و زندگی مستقلانه موفق‌تر بودند (۴۴).

در تبیین نتایج این پژوهش می‌توان به گزارش Kingsnorth و همکاران در بررسی مطالعات انجام گرفته در زمینه آموزش مهارت‌های زندگی از سال ۲۰۰۶ به بعد نیز اشاره کرد که نشان می‌دهد آموزش مهارت‌های زندگی برای به حداکثر رساندن توانایی‌های معلولان مورد نیاز است و این مهارت‌ها برای عملکرد مستقلانه آن‌ها در آمادگی برای ورود به زندگی، لازم و ضروری هستند (۴۵).

رسمی و با برنامه، باید مهارت‌های اجتماعی را به دانش‌آموزان معلول در بافت مدرسه عادی آموزش داد. لذا مریدان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت می‌توانند با آموزش مهارت‌های زندگی به دانش‌آموزان کم‌شنوا، فرصت‌هایی را فراهم آورند تا مهارت‌های اجتماعی آن‌ها افزایش یابد و با همسالان و جامعه خود بیشتر به تعامل بپردازند. همچنین ضرورت دارد علاوه بر برنامه‌های درسی، برنامه آموزش مهارت‌های زندگی به عنوان یک ماده درسی فوق برنامه از سوی مراجع ذی‌ربط در برنامه درسی مدارس استثنایی و عادی گنجانده شود تا بتوان دانش‌آموزان را برای ورود به دنیای واقعی پیچیده و نامتجانس خارج از مدرسه آماده کرد.

نتیجه‌گیری

برنامه مداخله‌ای به کار رفته در این تحقیق (آموزش مهارت‌های زندگی) می‌تواند اثر مثبتی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی افراد کم‌شنوا در مدارس فراگیر (تلفیقی) داشته باشد.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله از مدیریت آموزش و پرورش استثنایی استان مرکزی و تمام عزیزانی که ما را در اجرای این پژوهش یاری نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌گردد.

Elliott و Gresham و عدم امکان تعمیم نتایج به دختران نیز به سایر مقاطع تحصیلی را با خود به همراه داشت، در مجموع یافته‌های حاصل از این پژوهش در راستای سایر تحقیقات در زمینه توانمندسازی و بهبود سلامت روان و همچنین تأیید کننده اثربخشی مداخله آموزشی مهارت‌های زندگی بر مهارت‌های اجتماعی افراد کم‌شنوا بود. این یافته برای دست‌اندرکاران سلامت روان، والدین و درمانگران می‌تواند کمک کننده و راهنما باشد. از طرفی مداخله آموزشی به کار گرفته شده در این پژوهش دارای مبانی نظری و برنامه آموزشی منسجم و قابل اجرایی برای بهبود مهارت‌های اجتماعی و قابل آموزش به والدین، روان‌درمانگران و مشاوران است.

بخش عظیمی از کودکان کم‌شنوای ایرانی اکنون در مدارس عادی (فراگیر) تحصیل می‌کنند و هر ساله به تعداد این کودکان افزوده می‌شود. هدف سیاست‌های جهانی و ملی، تحصیل همه کودکان کم‌شنوا در مدارس فراگیر است. اما هنوز مدارس برای ورود این کودکان آماده‌سازی نشده‌اند و برنامه‌ریزی‌های صحیح برای آموزش این کودکان در جنبه‌های مختلف تبیین نگردیده است. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که صرف جایابی دانش‌آموزان کم‌شنوا در مدارس عادی به صورت تلفیق برای رشد مهارت‌های اجتماعی آن‌ها کافی نیست، بلکه طبق نظر ماریا به طور

References

1. Movallali, G, Afrooz GH, Hasan-zadeh S, Malakooti B. Evaluation of the effects of Persian cued speech practice upon speech discrimination scores of hearing impaired children. *Journal of Audiology* 2010; 19(2): 39-46. [In Persian].
2. Soutoodeh MB, Amani F, Farahmand Rad S. The amount of hearing loss incidence in young children and also investigating the most common causes of hearing loss in this population. *J Ardabil Univ Med Sci* 2005; 5(17): 246-50. [In Persian].
3. Hallahan D, Kauffman M. Exceptional children: special introduction to education. Trans. Javadian M. 5th ed. Mashhad, Iran: Astan Quads Resave & Publication Company p. 56-7; 1994.
4. Seif Naraghi M, Naderei A. Psychology and education exceptional children. 5th ed. Tehran, Iran: Aras Baran Publications; 2006. [In Persian].
5. Beh-Pajooch A. The effect of social contact on college students' attitudes toward severely handicapped students and their educational integration. *J Ment Defic Res* 1991; 35 (Pt 4): 339-52. [In Persian].
6. Trogit D, Rife A. Social skills intervention for a child who is deaf. *Journal of Developmental and Physical Disabilities* 2004; 14(4): 263-76.
7. Celeste M. Social Skills Intervention for a Child Who Is Blind. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 2007; 101(9): 521-33.
8. Sharifi Daramadi P. Deaf children. 2nd ed. Tehran, Iran: Ghofteman Khalagh Publication; 1998. [In Persian].

9. Elliott SN, Gresham FM, Freeman T, McCloskey G. Teacher and Observer Ratings of Children's Social Skills: Validation of the Social Skills Rating Scales. *Journal of Psychoeducational Assessment* 1988; 6(2): 152-61.
10. Asher S, Taylor A. The social outcomes of mainstreaming: sociometric assessment beyond. *Exceptional children quarterly*, 2001; 12: 12-39.
11. Walker D, Hopes J. Evaluation of social skills with youngsters in School improvement: It's about effective teachers. *Professional Educator* 2009; 41(11): 8-9.
12. Nelson WH. Teachers as experiments. *Journal of School Psychology* 1968; 7(3): 29-34.
13. Parker R, Asher S. The maze as a classroom. *Journal of Special Education* 1987; 26(2): 195-218.
14. Seevers RL, Jones-Blank M. Exploring the Effects of Social Skills Training on Social Skill Development on Student Behavior. *National Forum of Special Education Journal* 2008; 19(1): 1-8.
15. Beirami M, Moradi A. Impact of social skills training on students' social competence (Model Flnr). *Journal of Psychology of Tabriz University* 2007; 1(4): 47-67.
16. Webb J, Walker D. *The Making of the Inclusive School*. London: Routledge; 1998.
17. Kluwin T, Moores D. The effects of integration on the mathematics achievement of hearing-impaired adolescents. *Exceptional Children* 1985; 52(2): 153-60.
18. Hines RA. Inclusion in middle schools [Online]. 2006; Available from: URL: <http://www.Ericeece.Org/>.
19. Afrooz GA. *Exceptional children: special introduction to education*. 8th ed. Tehran, Iran: University of Tehran Press; 2003. p. 81-100.
20. Safarzadeh M. The effect of life skills education on development Social contact of Female Student [MSc Thesis]. Tehran, Iran: Psychiatry Institute of Tehran; 1991. p. 90-110.
21. Aghajani R. The effectiveness of life skills training on mental Health of children in school of Tehran [MSc Thesis]. Tehran, Iran: University of Allameh Tabatabaiee; 2000. [In Persian].
22. Hyatt KJ, Filler J. A comparison of the effects of two social skill training approaches on teacher and child behavior. *Journal of Research in Childhood Education* 2007; 22(7): 85-96.
23. Mostalami F, Hoseinian S, Yazdi SM. The effectiveness of Social skills training on Self confidence of girl behind of Tahrn. *Research on Exceptional Children* 2006; 18(437): 450. [In Persian].
24. Sajedi S, Atashpour SH, Kamkar M, Samsam Shariat MR. The Effect of Life Skills Training on Interpersonal Relationship, Self Esteem and assertiveness of Blind Girls in The Fatemeh Zahra Institute of Isfahan. *Knowledge & Research in Applied Psychology* 2009; 11(39): 23-42. [In Persian].
25. Amiri Baramkoohi A. Training Life Skills for Decreasing Depression. *Journal of Iranian Psychologists* 2009; 5(20): 297-306.
26. Kashi E. Impact of social skills basic of lagreka model on decrease of girl aggression [MSc Thesis]. Tehran, Iran: School of Psychology and Education, Alame Tabatabaiee University; 2003. p. 79-98. [In Persian].
27. Ray CE, Elliott SN. Social Adjustment and Academic Achievement: A Predictive Model for Students with Diverse Academic and Behavior Competencies. *School Psychology Review* 2006; 35(3): 493-501.
28. Espelage DL, Bosworth K, Simon TR. Short-term stability and prospective correlates of bullying in middle-school students: an examination of potential demographic, psychosocial, and environmental influences. *Violence Vict* 2001; 16(4): 411-26.
29. Nakkula MJ, Nikitopoulos CE. Negotiation training and interpersonal development: an exploratory study of early adolescents in Argentina. *Adolescence* 2001; 36(141): 1-20.
30. Shechtman Z. Therapeutic Factors and Outcomes in Group and Individual Therapy of Aggressive Boys. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice* 2003; 7(3): 225-37.
31. Dreer LE, Elliott TR, Fletcher DC, Swanson M. Social Problem-Solving Abilities and Psychological Adjustment of Persons in Low Vision Rehabilitation. *Rehabilitation Psychology* 2005; 50(6): 232-8.
32. Hanter G, Karoll Y. *Coroculum for Life Skills*. New York, NY: UNISEF; 1999.
33. Shahim S. Standardization of social skills scale revised for children in Iran. Shiraz, Iran: Shiraz University Publication; 1994. [In Persian].
34. Morris S. Promoting Social Skills among Students with Nonverbal Learning Disabilities. *Teaching Exceptional Children* 2002; 34(3): 66-70.
35. Khanzadeh Firozjah AAH, Parand A. Developing of behavioral disorders assessment questionnaire for middle school boy students with mild mental retardation. *Journal of Educational Psychology Studies* 2007; 3(3): 121-137.
36. Hatfield AB. *Family education: theory and practice*. New Dir Ment Health Serv 1994; (62): 3-11.

37. Botvin J, Griffin K. School-baesd programns. In: Lowinson JH, Editor. Substance abuse: a comprehensive textbook. Philadelphia, PA: Williams & Wilkins; 1997. p. 41-9.
38. Sepah Mansour M. The Effect of Teaching Living Skills on Progress Motivation, Self Steam, and Social Adaption. *Thought and Behavior in Clinical Psychology* 2007; 2(6): 85-99. [In Persian].
39. Kim YI. The Effects of Assertiveness Training on Enhancing the Social Skills of Adolescents with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 2003; 97(5): 285-97.
40. Kapp-Simon KA, McGuire DE, Long BC, Simon DJ. Addressing quality of life issues in adolescents: social skills interventions. *Cleft Palate Craniofac J* 2005; 42(1): 45-50.
41. Hoge RD. Psychometric Properties of Teacher-Judgment Measures of Pupil Aptitudes, Classroom Behaviors, and Achievement Levels. *J Spec Educ* 1983; 17(4): 401-26.
42. Ahmadian M. The effect of life skills education on developmental disability. *European Psychiatry* 2009; 24(Supplement 1): 851-71. [In Persian].
43. Pamela P. Adapted camping and hiking curriculum: Outdoor adventure transferable skills to life-skills for adult transition students of South Orange County, California / Pamela Patterson [Online]. 2010; Available from: URL: <http://webpac.lib.tku.edu.tw/lib/item;jsessionid=BD8E08E072CED2566862F86FEDE587FE?id=chamo:1411799&theme=tkulib/>
44. Bouck EC. Reports of life skills training for students with intellectual disabilities in and out of school. *Journal of Intellectual Disability Research* 2010; 54(12): 1093-103.
45. Kingsnorth S, Healy H, Macarthur C. Preparing for adulthood: a systematic review of life skill programs for youth with physical disabilities. *J Adolesc Health* 2007; 41(4): 323-32.
46. Shechtman Z, Levy M, Leichtenritt J. Impact of Life Skills Training on Teachers' Perceived Environment and Self-Efficacy. *The Journal of Educational Research* 2005; 98(3): 144-54.
47. Baxter G. Teaching Life Skills for Student Success. *Techniques: Connecting Education and Careers* 2006; 81(6): 40-1.

The effectiveness of life skills training on the social skills of hearing impaired secondary school students in inclusive schools

*Abas Mahvashe Wernosfaderani**, *Nargess Adibsereshki¹*, *Guita Movallali²*

Received date: 02/03/2012

Accept date: 07/07/2012

Abstract

Introduction: The purpose of this research was to determine the effectiveness of life skills training on enhancing the social skills of 12-to-16 year-old male students with hearing impairment in inclusive schools.

Materials and Methods: Thirty 12-to-16 year-old male students with hearing impairment attending inclusive schools of Arak (Iran) were randomly selected and assigned to either an experimental (n = 15) or a control group (n = 15). The Social Skills Rating Scale (SSRS) was completed by students' teacher at the basel. The experimental group received a 14-week life skills training program consisting of 16 sessions of 2 hours each, two times a week. The same questionnaire (SSRS) was used after & weeks training. Independent t test and ANCOVA were conducted for the statistical analysis of data.

Results: The experimental group showed better performance in social skills in comparison with the control group. Our results showed significantly higher scores in cooperation, self control and assertion skills in experimental group compared with the control group ($P < 0.001$).

Conclusion: Life skills training can significantly increase those aspects of social skills that concern social life and cooperation, self control, and assertion in male students with hearing impairment attending inclusive schools.

Keywords: Life skills, Social skills, Hearing impaired, Inclusive schools

Type of article: Original article

* MSc Student, Department of Psychology and Exceptional Children Education, Ministry of Education of Markazi Province and School of Behavioral Sciences, Social Welfare & Rehabilitation Sciences University, Tehran, Iran
Email: abasmahvash@yahoo.com

1. Lecturer, Academic Member, Department of Psychology and Exceptional Children Education, School of Behavioral Sciences, Social Welfare & Rehabilitation Sciences University, Tehran, Iran

2. Lecturer, Academic Member, Department of Psychology and Exceptional Children Education, School of Behavioral Sciences, Social Welfare & Rehabilitation Sciences University, Tehran, Iran